

ชื่อวิทยานิพนธ์ : อุบายวิธีบรรเทาอกุศลมูลในชีวิตประจำวัน

ผู้วิจัย : แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระสุธีธรรมานวัตร, ผศ., ดร., (เทียบ สิริญาโณ), ป.ธ. ๙., M.A., Ph.D.

: ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี ป.ธ.๗, พ.ม., พธ.บ., ศศ.บ.,

M.Lib.Sc., PGDLS, พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ป.ธ. ๙, พ.ม., พธ.ม., Ph.D.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๗

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “อุบายวิธีบรรเทาอกุศลมูลในชีวิตประจำวัน” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาอกุศลมูลและอุบายวิธีบรรเทาอกุศลมูลตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบอุบายวิธีบรรเทาอกุศลมูลในชีวิตประจำวัน (๓) เพื่อสังเคราะห์อุบายวิธีบรรเทาอกุศลมูลในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงเอกสารโดยศึกษาอ้างอิงจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและหนังสือวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิอื่นๆ เพื่อนำเสนอหลักกรรมมาประยุกต์ใช้ กับสังคมไทยปัจจุบัน

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า :

อกุศลมูล หมายถึง รากเหง้าของอกุศล มี ๓ ประการ คือ (๑) โลภะ ความอยากได้ (๒) โทสะ ความคิดประทุษร้าย หรือความโกรธ และ (๓) โมหะ ความหลง หลักกรรมที่เป็นอุบายวิธีบรรเทาอกุศลมูล ตามพระไตรปิฎกและอรรถกถาฎีกาสรุได้ว่า หลักกรรมที่เป็นอุบายวิธีบรรเทา โลภะ ความโลภ คือ (๑) การเจริญ สมถกัมมัฏฐาน (๒) การให้ทาน (๓) การรักษาศีล (๔) สันโดษ ความยินดีด้วยของของ ตน (๕) ขันติ ความอดทน ส่วนหลักกรรมที่เป็นอุบายวิธีบรรเทาโทสะ หรือ ความโกรธ คือ (๑) การระลึกถึงพระพุทธโฆสาวาท (๒) อภัยทาน การให้อภัยซึ่งกันและกัน (๓) ขันติ ความอดทน (๔) การเจริญเมตตา (๕) การสอนตนเอง (๖) การระลึกถึงโทษของความโกรธ (๗) การระลึกถึงความดีของเขา (๘) ความโกรธทำทุกขให้ตนเอง (๙) การพิจารณากัมมัฏสสกา (๑๐) การพิจารณาถึงบุพจริยาของพระศาสดา (๑๑) การพิจารณาถึงความที่เคยเกี่ยวข้องกันในสังสารวัฏ (๑๒) การพิจารณาอานิสสแห่งเมตตา (๑๓) การใช้วิธีแยกธาตุ (๑๔) กระทำทานสังวิภาค การแบ่งปันทาน และในส่วนหลักกรรมที่เป็นอุบายวิธีบรรเทาโมหะ ความหลง นั้นได้แก่ (๑) โยนิโสมนสิการ การทำไว้ในใจโดยอุบายที่แยบคาย (๒) การเจริญสติ ซึ่งหมายถึง การเจริญกัมมัฏฐาน ๒ อย่าง ได้แก่ สมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน หรือการเจริญสติปัฏฐาน ๔

เมื่อจะต้งนำหลักการและวิธีการบรรเทาอกุศลมูลมาใช้ในชีวิตประจำวันของบุคคล จึงได้สังเคราะห์อุปกิเลส ๑๖ ซึ่งเป็นตัวทำให้เกิดจิตเศร้าหมองลงในอกุศลมูล ๓ คือ จำพวกโลภะมีอภิขมา

วิสมโลภะ จำพวกโทสะ ได้แก่ พยาบาท โกรธ และอุปนาหะ จำพวกโมหะ ได้แก่ มกฺขะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถะยยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ และปมาทะ ทั้งนี้ได้ใช้บัญญัติยารัตถุ ๓ เป็นอุบายวิธีบรรเทาอกุศลมูล ๓ คือ ทาน เป็นเครื่องบรรเทาโลภะ ศีลเป็นเครื่องบรรเทาโทสะ และภาวนา (ปัญญา) เป็นเครื่องบรรเทาโมหะ โดยการคิดแบบโยนิโสมนสิการ แบบเป็นเหตุเป็นผล ตามหลักอริยสัจสี่ เพื่อให้เหมาะสมและสอดคล้องกับชีวิตชาวพุทธทั่วไป จึงต้องให้ทราบความหมายของกิเลสแต่ละข้อของอกุศลมูลที่จำแนกตามอุปกิเลส ๑๖ แล้วหาอุบายวิธีบรรเทาไปตามกิเลสข้อนั้นๆ สรุปได้ดังนี้

โลภะ ความโลภ หมายถึง ความอยากได้ ความโลภนั้น ในชั้นอกุศลกรรมบถเป็นอกิขมา คือความเพ่งเล็งอยากได้ของของผู้อื่น และอกิขมาวิสมโลภะ คือเพ่งเล็งให้มาก ตรงกับคำว่า อติโลภะ หรือโลภะอย่างรุนแรง โลภะนี้จัดอยู่ในชั้นอกุศลมูล ส่วนในชั้นอนุสัย คือกิเลสที่นอนเนื่องในสันดาน จัดเป็นกามราคะ อุบายวิธีกำจัดหรือบรรเทาโลภะต้องใช้ทาน คือการให้ การสงเคราะห์ผู้อื่น เพื่อกำจัดมัจฉริยะ ฝึกอบรมจิตให้เอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัว ไม่อยากได้สิ่งของ ของผู้อื่น ไม่คิดเพ่งเล็ง หรือหาวิธีการเอาสิ่งของผู้อื่น ส่วนการให้อภัยทาน ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้ปราศจากเวรภัย และเป็นที่ยรักใคร่สรรเสริญ หลักธรรมที่พึงปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการกำจัดหรือบรรเทาโลภะ ได้แก่ สันโดษ ความพอใจในสิ่งที่มี หิริ ความละอายแก่ใจในการที่จะทำบาป จาคะ การเสียสละ และสัมมาอาชีวะ คือการประกอบอาชีพที่ชอบ มีการงดเว้นการค้ำมนุษย์ คำสัตว์ และคำยาเสพติดของมีนเมา เป็นต้น

โทสะ หรือความโกรธ หมายถึง ความคิดประทุษร้าย ความเกลียดชัง ความไม่แค้นชื่น ความขัดเคือง กิเลสตระกูลโทสะ ได้แก่ พยาบาท คิดปองร้าย โกรธ ความโกรธกริ้ว อุปนาหะ การผูกโกรธ คิดจองเวร คิดแก้แค้น กิเลสตระกูลโทสะนี้ต้องแก้ด้วยศีล คือการรักษากายวาจา เพื่อไม่ให้กิเลสเหล่านี้ฟุ้งขึ้นมาไม่ให้ถึงกับลงมือกระทำการใดๆ ซึ่งเป็นไปในประเภทกรรมอันเศร้าหมอง การบรรเทาพยาบาทนั้น เริ่มด้วยการหยุดคิดปองร้ายผู้อื่น แล้วแผ่เมตตาให้คนอื่นที่เราพยาบาทหรือจองเวรเรา การกำจัดกิเลสตระกูลนี้ ต้องรู้จักสาเหตุ คือเริ่มจากอหิริ ความไม่พอใจ ปฏิฆะ ความขัดใจ โกรธ ความโกรธ โทสะ ความคิดปองร้าย พยาบาท ความคิดแก้แค้น การบรรเทาควรเริ่มจากการข่มใจ อย่าให้เกิดความไม่พอใจใดๆ การเจริญเมตตาและการเจริญไมตรียุติจึงเป็นอุบายกำจัดหรือบรรเทาโทสะได้เป็นอย่างดี ส่วนหลักธรรมที่ควรน้อมมาปฏิบัติ ได้แก่ เมตตา ความรัก ความปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นจากทุกข์ โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปอกุศล ขันติ ความอดทน อดกลั้น ข่มใจ ไม่ลุแก่อำนาจโกรธหรือโทสะ ทมะ อดทน ข่มใจ และอภิกโรธ คือไม่โกรธใครๆ หรือไม่โกรธตอบ ถ้าใจปราศจากโทสะหรือโกรธแล้วย่อมอยู่เป็นสุข ไม่มีเวรภัย เป็นที่น่าคบหาสมาคมของบุคคลทั่วไป

โมหะ หมายถึง ความหลง ความไม่รู้ ในอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หรือเป็นสภาพจิตที่ไม่สามารถรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริงอย่างถูกต้อง กิเลสตระกูลโมหะมีจำนวนมากถึง ๑๒ ตัว คือ มกฺขะ ความลบลบลู่คุณท่าน ต้องแก้ด้วยการกตัญญู รู้คุณผู้อื่น ปลาสะ ความตีเสมอท่าน ต้องแก้ด้วยอภายานธรรม คือความอ่อนน้อมถ่อมตน อิสสา คือความริษยา ต้องแก้ด้วยการใช้มุทิตา คือฝึกอบรมจิตให้พลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี มัจฉริยะคือความตระหนี่ แก้ด้วยการให้ทาน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การมีส่วนร่วมทำประโยชน์ให้สังคม มายา คือ ความ

เจ้าเล่ห์หลอกลวง แก้วด้วยความจริงใจ ซื่อสัตย์ ไม่เจ้าเล่ห์ หลุกหลิก สาถะยะ ความอวดดี แก้วด้วย การอ่อนน้อมถ่อมตัว วางตนให้เหมาะสมแก่กาลเทศะ โดยยึดหลักสัปปุริสธรรม ถัมภะ ความหัวดี แก้วด้วยโสร้งจะ ความเป็นผู้ว่านอนสอนง่าย สารัมภะ ความแข็งดี แก้วด้วยการพิจารณาให้เห็นโทษของ สารัมภะ เพราะทำให้กิเลสตัวอื่นมากขึ้นด้วย ได้แก่ มกขะ ปลาสะ อิสสา มายา สาถะยะ และ อติมานะ และเมื่อห้ามใจตัวเองได้ ความเศร้าหมองแห่งจิตก็จะไม่เกิดขึ้น ในส่วนของมานะและ อติมานะ ก็ต้องแก้ด้วยการลดทิฐิมานะ ไม่ถือตัว ไม่เอาตัวไปเปรียบเทียบกับคนอื่น หรือยกตนข่ม ท่านเป็นการดูถูกดูหมิ่นผู้อื่นไป สองประเภทสุดท้าย คือ มหะ ความเมาทั้งกายและใจ ก็ต้องแก้ด้วย ความระมัดระวัง มีความรอบคอบไม่ให้เผลอสติ ใช้สติกำกับใจอยู่เสมอ เพราะถ้าเผลอมากๆ จะเป็น ขึ้น ปมาทะ ความประมาท ได้แก่การอยู่ปราศจากสติ เป็นระดับความหลงที่เกิดขึ้น ต้องใช้อุบายแก้ไข ด้วยปัญญา คือการเจริญภาวนา ทั้งสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ส่วนหลักธรรมที่สนับสนุนที่ควร นำมาประพฤติปฏิบัติได้แก่ วิมังสา ความคิดไตร่ตรองอย่างรอบคอบ อุปสมะ ความสงบระงับความ พุ้งซ่าน สติ ความระลึกได้ มีสติอยู่กับตัวตลอดเวลา ปัญญา ความรู้ทั่ว โดยเป็นภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฝึกอบรมภาวนา สมาธิ ความแน่วแน่แห่งจิต โยนิโสมนสิการ การพิจารณาอย่าง ละเอียดถี่ถ้วนถึงต้นสายปลายเหตุ ธัมมวิจยะ ความคิดใคร่ครวญเลือกเฟ้นธรรม อปปมาทะ ความไม่ ประมาท และประการสุดท้าย พาหุสัจจะ ความได้สดับตรับฟังมาก ทรงจำได้มาก เหล่านี้ล้วนเป็น อุบายบรรเทาโมหะทั้งสิ้น

Dissertation Title : A Buddhist Wise Way to Decrease Unwholesome
Roots in Daily Life

Researcher : Maechee Sunantha Riangaem

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Asst. Prof. Dr. Phra Suthithammanuwat, Pali IX,
MA.,Ph.D.

: Dr. Songvit Kaeosri, Pali VII, Dip.Ed., B.Bsm., B.A.,
M.lib.Sc., PGDLS, Ph.D. (Buddhist Studies)

: Asst. Prof. Lt. Dr. Samiddhiphon Netnimith, Pali IX,
B.A, M.A.,Ph.D.

Date of Graduation : March 14, 2014

ABSTRACT

This dissertation entitled “A Buddhist Wise Way to Decrease Unwholesome Roots in Daily Life” is of three objectives as (1) to study unwholesome roots in the context of Buddhism ; (2) to analyze the form of the wise way to decrease unwholesome roots according to Buddhism ; and (3) to apply the wise way to decrease unwholesome roots in daily life. The research methodology is qualitative based on references of books, documents, research works, etc. on Buddhism to seek the wise way to decrease unwholesome roots for Thai society.

Findings are as follow :

The unwholesome roots are of lobha-greed, dosa-hatred, or kodha-anger and moha-delusion. Dhammas as wise way to decrease lobha-greed are : (1) practice of mind meditation; (2) donation; (3) precept observance; (4) contentment; and (5) tolerance. Dhammas as wise way to decrease dosa-hatred, or kodha-anger are: (1) recollection of Buddha’s teachings; (2) deliverance from dangers; (3) tolerance; (4) loving – kindness; (5) self assessment; (6) recollection of depravity; (7) recollection of other’s virtue; (8) anger as the cause of suffering; (9) consideration of one’s own action; (10) consideration of the past action of the Buddha; (11) consideration of each other relation in the cycle of life (12) recollection of merit of loving-kindness; (13) analysis of the elements; and (14) distribution of giving. Dharmas as wise way to decrease moha-delusion are : (1) proper attention; (2) mental development both of tranquility and insight, or the four Foundations of Mindfulness.

Considering the principle and method to decrease the unwholesome roots in daily life, the sixteen mental defilements are to be grouped into these unwholesome roots, i.e. , a group of lobbha is greed and covetousness; a group of dosa are illwill, anger grudge; a group of moha are detraction, domineering, envy, stinginess, deceit, hypocrisy, obstinacy, presumption, conceit, excessive conceit, vanity, and heedlessness. The wise way to decrease these mental defilements is made by three bases of meritorious action, i.e. giving as for greed, precepts as for anger, and mental development as for delusion. The thinking process would be confirming to analytical reflection.

The wise way to decrease these unwholesome roots is to analyze the meaning of each mental defilement and seek the wise way to get rid or decrease one of them as suggested following.

A group of lobha is greed and covetousness could be decreased by giving and generosity to prevent his own stinginess and turn way from unrighteous greed. One more thing is abhayadāna–forgiveness makes people far away of fright and danger, become the beloved of the many others. To follow dāna–giving is to practice sila–the five precepts automatically. Dhammas to support and encourage decreasing lobha are of contentment, moral shame, charity, and right livelihood.

A group of dosa is anger begins with arati–aversion, leading to paṭigha–collision, kodha–anger, dosa–depravity, and finally to bayāpāda–malevolence or illwill. Loving-kindness development is a means to cultivate friendliness and decrease anger and malevolence. The other dhammas to practice along the line are loving-kindness, compassion, moral fear, patience, self-control, and non-anger.

Moha–delusion is caused from ignorance of the four noble truths. A group of moha comprises of makkha–detraction which could be decreased by gratitude or the quality of being a grateful person ; palāsa–domineering be decreased by reverence; Issā–envy be decreased by ultraistic joy; macchariya–stinginess be decreased by giving and generosity; māyā–deceit be decreased by sincerity; sātheyya–hypocrisy be decreased by humility and knowing oneself; thambha–obstinacy be decreased by gentleness; sārāmbha–presumption be decreased by consideration of its advantage causing the other defilements arrive after such as makkha, palāsa, issā, māyā, sātheyya, and atimāna, etc.; māna–conceit and atimāna–excessive conceit be decreased by disconcertiousness and humility ; and at the same time mada–vanity and pamāda–heedlessness would be got rid and decreased by mindfulness and attentiveness, i.e. non-negligence. The best way to get rid and

decrease the unwholesome roots is to practice mental development, both of samatha bhāvanā-tranquility development and vipassanā bhāvanā-insight development, the so-called kammattāna-stations of mental exercises. The principal dhamma is bāhusacca-much learning or profound knowledge shall prevent people from bad action and lead them to the righteousness which could bring them into safety and happiness in daily life.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีก็ด้วยคำแนะนำช่วยเหลือและตรวจแก้ไขจาก
 พระอาจารย์ ผศ.ดร.พระสุธีธรรมานุวัตร (เทียบ สิริ ภาโณ) ประธานกรรมการ อาจารย์ ดร. ทรงวิทย์
 แก้วศรี ที่ปรึกษาอธิการบดีด้านวิชาการ ที่เมตตาอนุเคราะห์เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาทั้งสารนิพนธ์และ
 วิทยานิพนธ์มาโดยตลอด พร้อมทั้งช่วยปรับปรุงแก้ไขหลังจาก (Public hearing) แล้วและชี้
 แหล่งข้อมูลให้ และ ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ทั้งขอกราบ
 ขอบพระคุณพระเทพวิสุทธิกวี (เกษม สย ญโต) และขอบคุณ ผศ. ดร.ร.ท. บรรจบ บรรณรุจิ ที่ได้
 กรุณาวิจารณ์และให้คำแนะนำแก้ไขในการสัมมนาความคิดเห็นสาธารณะ (Public hearing) ของ
 คุชชินีพนธ์เรื่องนี้ เมื่อวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๕๖ และเป็นกรรมการสอบป้องกัน วันที่ ๑๐ มีนาคม
 ๒๕๕๗ ขอขอบพระคุณอาจารย์ พระมหาพนตริ ขนดิสโร ที่อนุเคราะห์เครื่องคอมพิวเตอร์ระหว่าง
 การศึกษา หลวงพ่อพระครูปลัดวรมหาวัณ (วรพงศ์ ปภสสโร) ผู้สนับสนุนทุนการศึกษาส่วนหนึ่ง
 และพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) ที่สนับสนุนทุนวิจัยระดับบัณฑิตศึกษาปริญญาเอกอีกส่วน
 หนึ่ง ขอขอบคุณ ดร. ปราโมทย์ ยอดแก้ว นิสิตร่วมรุ่นที่อุปถัมภ์ทุนการจัดทำเล่มวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณโยมพ่อสมบัติ โยมแม่นกบิน เรียงแหลม ผู้ให้ชีวิตและการอบรมสั่ง
 สอนแก่ผู้วิจัย ด้วยความรักเมตตากรุณา รวมถึงการสนับสนุน ทุนการศึกษา และให้กำลังใจใน
 การศึกษาเล่าเรียนมาโดยตลอด และคุณบุษบา เรียงแหลม ซึ่งเป็นพี่สาวของผู้วิจัย

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ แม่ชีแจ่มจิต กลัดจ่าย หัวหน้าสำนักแม่ชีศาลาสันติสุข แม่ชี
 สายหยุด แซ่ลิ้ม กรรมการ แม่ชีประนอม หวังปัด อาจารย์ใหญ่ ที่สนับสนุนเปิดโอกาสให้ศึกษา
 และเมตตาให้การสนับสนุนด้วยปัจจัย ๔ ตลอดมา สีสจารินี คุณแม่สุทิสี วงเดือน หัวหน้าสำนัก
 สีสจารินี วัดชนะสงคราม อนุเคราะห์ให้ความสะดวกเรื่องที่พัก และขออนุโมทนาในน้ำใจอันดีงาม
 ของ ดร.นวลวรรณ พูนสุพลฉัตร ดร.ชยนันท์ หนูไชยะนันท์ พร้อมด้วยญาติธรรมที่สนับสนุนใน
 ด้านทุนการศึกษารวมถึงกัลยาณมิตรที่ให้คำชี้แนะและเป็นที่กำลังใจด้วยดีเสมอมา ทั้งขอขอบพระคุณ
 และขอบคุณเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยโดยทั่วกัน
 เจ้าหน้าที่ห้องสมุด คือ พระมหาธงชัย วิสุทโธ และคุณกนกพร เทียนทอง ที่อำนวยความสะดวกเรื่อง
 ข้อมูล รวมทั้งคุณสุรัตน์ คำโสภา ที่ช่วยเหลือเรื่องการพิมพ์วิทยานิพนธ์ส่วนหนึ่งด้วย

อนึ่ง ขอขอบพระคุณและขอบคุณน้ำใจอันดีงามของนิสิตร่วมรุ่น โดยเฉพาะ พระอธิการ
 พรชัย สุภมโม พระมหาจิรวุฒโน กนตวณโณ พระมหาประทีป อภิวิฑฒโน พระมหาสุขสันต์
 สุขวฑฒโน และดร. นวลวรรณ พูนสุพลฉัตร ซึ่งกลุ่มของเรามีที่ปรึกษาคนเดียวกัน และทั้งการ
 เรียนการสอนวัดคุณสมบัติ การสอบผ่านโครงร่าง ทั้งสารนิพนธ์และวิทยานิพนธ์มาด้วยกัน ทุกท่านทุก
 คนได้แสดงน้ำใจห่วงอาทรซึ่งกันและกัน จึงขอจารึกความเป็นกัลยาณมิตรไว้ ณ ที่นี้

คุณความดีและประโยชน์ที่เกิดจากวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นเครื่อง
 สักการบูชาพระรัตนตรัย พระคุณบิดามารดา และครูอาจารย์ทุกท่าน

แม่ชีสุนันทา เรียงแหลม

สารบัญ

เรื่อง	หน้า	
บทคัดย่อภาษาไทย ก		
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ง		
กิตติกรรมประกาศ		๗
สารบัญ		๗
สารบัญแผนภูมิ		๗
อธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ		๗
บทที่ ๑ บทนำ ๑		
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ๑		
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย ๕		๕
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย ๕		๕
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ ๕		๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย ๕		๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๖		๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย ๑ ๐		๐
๑.๘ ประโยชน์ที่จะได้รับ ๑ ๒		๒
บทที่ ๒ การศึกษาอนุกรมมูลและอธิบายวิธีบรรเทาอนุกรมมูลตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา ๑ ๓		๓
๒.๑ การศึกษาเรื่องโลภะ ๑ ๔		๔
๒.๑.๑ ความหมายของโลภะ ๑ ๕		๕
๒.๑.๑.๑ ความหมายของโลภะในทางพระวินัย ๑ ๖		๖
๒.๑.๑.๒ ความหมายของโลภะในทางพระสูตร ๑๗		๑๗
๒.๑.๑.๓ ความหมายของโลภะในทางพระอภิธรรม ๒ ๐		๐
๒.๑.๒ ไวกฤษณะของโลภะ ๒ ๑		๑
๒.๑.๓ ลักษณะของโลภะ ๒ ๕		๕
๒.๑.๔ สาเหตุของโลภะ ๒๖		๒๖
๒.๑.๕ ระดับของโลภะ ๒๘		๒๘
๒.๑.๕.๑ โลภะอย่างละเอียด ๒๘		๒๘
๒.๑.๕.๒ โลภะอย่างกลาง ๒๙		๒๙
๒.๑.๕.๓ โลภะอย่างหยาบ ๒๙		๒๙
๒.๑.๖ โทษของโลภะ ๓๐		๓๐
๒.๑.๖ ๑ โทษของโลภะให้ผลข้ามชาติ ๓๒		๓๒
๒.๑.๖ ๒ โลภะทำให้บุคคลขาดสติและอยู่เป็นทุกข์ ๓๓		๓๓
๒.๑.๖ ๓ โลภะทำให้บุคคลเสื่อมจากลาภยศ ๓๔		๓๔

สารบัญ (ต่อ)

๒.๑.๗	อุบายวิธีบรรเทาโทษตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา ๓	๕
๒.๑.๗.๑	การเจริญกัมมัฏฐานในฐานะอุบายวิธีบรรเทาโทษ ๓	๕
๒.๑.๗.๒	ทานในฐานะอุบายวิธีบรรเทาโทษ	๓๗
๒.๑.๗.๓	ศีลในฐานะอุบายวิธีบรรเทาโทษ	๓๙
๒.๑.๗.๔	สันโดษในฐานะอุบายวิธีบรรเทาโทษ ๔	๑
๒.๑.๗.๕	ขันติในฐานะอุบายวิธีบรรเทาโทษ ๔	๒
๒.๒	การศึกษาเรื่องโทษ ๔	๓
๒.๒.๑	ความหมายของโทษ ๔	๔
๒.๒.๑.๑	ความหมายของโทษในทางพระวินัย ๔	๔
๒.๒.๑.๒	ความหมายของโทษในทางพระสูตร	๔๕
๒.๒.๑.๓	ความหมายของโทษในทางพระอภิธรรม	๔๗
๒.๒.๒	ไวพจน์ของโทษ	๔๙
๒.๒.๓	ลักษณะของโทษ ๕	๐
๒.๒.๔	ระดับของโทษ ๕	๓
๒.๒.๕	สาเหตุของโทษ	๕๕
๒.๒.๖	โทษของโทษ	๕๖
๒.๒.๖.๑	โทษของโทษให้ผลข้ามชาติ	๕๘
๒.๒.๖.๒	โทษทำให้บุคคลขาดสติและอยู่เป็นทุกข์ ๕๙	๕๙
๒.๒.๖.๓	โทษทำให้บุคคลเสื่อมจากลาภยศ	๕๙
๒.๒.๗	อุบายวิธีบรรเทาโทษตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา ๖	๐
๒.๒.๗.๑	อุบายวิธีบรรเทาโทษตามนัยแห่งพระไตรปิฎก	๖๑
	๒.๒.๗.๑.๑ การระลึกถึงพระพุทธโอรสในฐานะอุบายวิธีบรรเทาโทษ ๖๒	
	๒.๒.๗.๑.๒ อภัยทานในฐานะอุบายวิธีบรรเทาโทษ	๖๔
	๒.๒.๗.๑.๓ ขันติในฐานะอุบายวิธีบรรเทาโทษ	๖๕
๒.๒.๗.๒	ธรรมสำหรับละพยาบาท	๖๘
๒.๓	การศึกษาเรื่องโมหะ ๗	๐
๒.๓.๑	ความหมายของโมหะ	๗๑
๒.๓.๑.๑	ความหมายของโมหะในทางพระวินัย	๗๒
๒.๓.๑.๒	ความหมายของโมหะในทางพระสูตร	๗๒
๒.๓.๑.๓	ความหมายของโมหะในทางพระอภิธรรม	๗๓
๒.๓.๒	ไวพจน์ของโมหะ	๗๕
๒.๓.๓	ลักษณะของโมหะ	๗๖

สารบัญ (ต่อ)

๒.๓.๔ ระดับของโมหะ	๗๗
๒.๓.๕ สาเหตุของโมหะ	๗๗
๒.๓.๖ โทษของโมหะ	๗๘
๒.๓.๗ อูบายวิธีบรรเทาโมหะตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา	๗๙
๒.๓.๗.๑ อูบายวิธีบรรเทาโมหะตามนัยแห่งพระไตรปิฎก	๗๙
๒.๓.๗.๒ อูบายวิธีการบรรเทาโมหะตามนัยแห่งคัมภีร์อรรถกถา	๘๐
๒.๓.๗.๓ โยนิโสมนสิการในฐานะอูบายวิธีการบรรเทาโมหะ	๘๑
๒.๓.๗.๔ การเจริญสติในฐานะอูบายวิธีบรรเทาโมหะ	๘๒
๒.๓.๗.๔.๑ การเจริญสมถกัมมัฏฐาน	๘๓
๒.๓.๗.๔.๒ การเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน	๘๔
๒.๔ ความสรุป	๘๕
บทที่ ๓ รูปแบบและวิธีการบรรเทาอกุศลมูลในชีวิตประจำวัน	๘๗
๓.๑ กรอบวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ	๘๗
๓.๒ การสังเคราะห์อกุศลมูลลงในอุปกิเลส ๑๖	๙๓
๓.๒.๑ ความหมายของอุปกิเลส ๑๖ ตามปัญจสุทนี	๙๕
๑. อภิชฌาวิสมโลภะ	๙๕
๒. พยาบาท	๙๕
๓. โภธะ	๙๖
๔. อุปนาหะ	๙๖
๕. มกฺขะ	๙๖
๖ . ปลาสะ	๙๗
๗. อีสสา	๙๗
๘. มัจฉริยะ	๙๗
๙ . มายา	๙๗
๑๐. สาลยยะ	๙๗
๑๑. ถัมภะ	๙๘
๑๒. สारัมภะ	๙๘
๑๓. มานะ	๙๘
๑๔. อติมานะ	๙๘
๑๕. มทะ	๙๘
๑๖. ปมาทะ	๙๙

สารบัญ (ต่อ)

๓.๒.๒ อุปกิเลส ๑๖ ตามนัยอธิบายของ พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์	๑๐๐
๑. อภิขณาวิสมโลภะ ๑	๐๑
๒. พยาบาท ๑	๐๓
๓. โกธะ ๑	๐๔
๔. อุปนาหะ ๑	๐๗
๕. มกฺกะ ๑	๐๘
๖. ปลาสะ ๑	๑๐
๗. อีสสา ๑	๑๑
๘. มัจฉริยะ ๑	๑๒
๙. มายา ๑	๑๕
๑๐. สาถะยยะ ๑	๑๗
๑๑. ถัมภะ ๑	๑๗
๑๒. สารัมภะ ๑	๑๘
๑๓. มานะ ๑	๒๐
๑๔. อติมานะ ๑	๒๑
๑๕. มหะ ๑	๒๓
๑๖. ปมาทะ ๑	๒๔
๓.๓ โครงสร้างอุปายวิธีบรรเทาอกุศลมูล ๑	๒๗
๓.๓.๑ โครงสร้างของอกุศลมูล ๑	๒๗
๓.๓.๒ วิธีการบรรเทาอกุศลมูล ๑	๒๗
๓.๔ ความสรุป	๑๓๐
บทที่ ๔ อุปายวิธีบรรเทาอกุศลมูลในชีวิตประจำวัน	๑๓๒
๔.๑ การบรรเทาโลภะด้วยทาน ๑	๓๒
๔.๑.๑ ความหมายของคำว่า “ทาน” ๑	๓๒
๔.๑.๒ อานิสงส์ของทาน ๑	๓๓
๔.๑.๓ หลักธรรมพึงประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรเทาโลภะ ๑	๓๕
๑. สันโดษ ๑	๓๕
๒. หิริ ๑	๓๖
๓. โอตตัปปะ ๑๓๖	
๔. จาคะ ๑	๓๖
๕. สัมมาอาชีวะ ๑	๓๗
๔.๒ อุปายวิธีบรรเทาโทสะด้วยศีล ๑	๓๗
๔.๒.๑ ความหมายของคำว่า “ศีล” ๑	๓๗
๔.๒.๒ อานิสงส์ของศีล ๑	๓๘

สารบัญ (ต่อ)

๔.๒.๓	หลักธรรมพึงประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรเทาโทษะ ๑	๔๐
๑.	เมตตา-กรุณา ๑	๔๐
๒.	ขันติ ๑	๔๓
๓.	ทมะ ๑	๔๔
๔.	อภัย ๑	๔๔
๔.๒.๓.๑	อุบายวิธีบรรเทาโทษะตามนัยแห่งวิสุทธิมรรค ๑	๔๔
๑.	การระลึกถึงโทษของโทษะ ๑	๔๘
๒.	การระลึกถึงความดีของเขา ๑	๔๙
๓.	ความโกรธคือตัวทำทุกข์ให้ตนเอง ๑	๔๙
๔.	การพิจารณากัมมัฏสสกา ๑	๕๐
๕.	การพิจารณาถึงบุพจริยาของพระศาสดา ๑	๕๑
๖.	การพิจารณาถึงความที่เกี่ยวเนื่องกันในสังสารวัฏ ๑	๕๑
๗.	การพิจารณาอันสงฆ์แห่งเมตตา ๑	๕๑
๘.	การใช้วิธีแยกธาตุ ๑	๕๒
๙.	กระทำทานสังวิภาค (การแบ่งปันทาน) ๑	๕๒
๔.๒.๓.๒	อุบายเทาความโกรธตามนัยแห่งสมมโนใจ ของพ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ ๑	๕๔
๑.	อุบายวิธีบรรเทาพยาบาท ๑	๕๔
๒.	อุบายวิธีบรรเทาความโกรธ ๑	๕๕
๓.	อุบายวิธีบรรเทาอุปนาหะ ๑	๕๗
๔.๒.๕	อุบายบรรเทาโทษะในภาวการณ์ปัจจุบัน ๑	๕๘
๔.๓	อุบายบรรเทาโมหะในชีวิตประจำวัน ๑	๖๐
๔.๓.๑	อุบายวิธีบรรเทาอุปกิเลสตระกูลโมหะ ๑	๖๐
๑.	มักขะ ๑	๖๐
๒.	ปลาสะ ๑	๖๑
๓.	อิสสา ๑	๖๑
๔.	มัจฉริยะ ๑	๖๒
๕.	มายา ๑	๖๒
๖.	สาไถย ๑	๖๓
๗.	ถัมภะ ๑	๖๓
๘.	สารัมภะ ๑	๖๓
๙.	มานะ ๑	๖๔
๑๐.	อติมานะ ๑	๖๔
๑๑.	มทะ ๑	๖๕
๑๒.	ปมาทะ ๑	๖๕

สารบัญ (ต่อ)

๔.๓.๒ หลักธรรมเพื่อบรรเทาอกุศลมูลข้อโมหะ ๑	๖๖
๑. วิมังสา ๑	๖๖
๒. อุปสมะ ๑	๖๖
๓. สติ ๑	๖๖
๔. ปัญญา ๑	๖๖
๕. สมาธิ ๑	๖๗
๖. โยนิโสมนสิการ ๑	๖๗
๗. ฉัมมวิจยะ ๑	๖๗
๘. อัปปมาทะ ๑	๖๗
๙. พาหุสัจจะ ๑	๖๗
บทที่ ๕ บทสรุป และข้อเสนอแนะ	๑๗๑
๕.๑ บทสรุป ๑	๗๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๗๔
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๗๔
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อ	๑๗๔
บรรณานุกรม	๑๗๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๘๐

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
๑.๑ สารบัญแสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย ๑	๑
๑.๒ ตารางเปรียบเทียบบอกุศลมูล ๑	๐๑
๑.๓ แผนผังการอธิบายมักษะ ๑	๐๙
๑.๔ แผนผังอุปกิเลส ๑๖ ๑	๒๐
๑.๕ แผนผังบุญกิริยาวัตถุ ๓ กับหลักธรรมเครื่องบรรเทาอกุศลมูล ๑	๒๘

อธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑) ภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์ พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐ และพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี. (บาลี)	=	วินัยปิฎก ภิกขุณีปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ภิกขุณี. (ไทย)	=	วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวคคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จู. (บาลี)	=	วินัยปิฎก จูฬคคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.จู. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จูฬวรรค (ภาษาไทย)
วิ.ป. (บาลี)	=	วินัยปิฎก ปริวารมหาวคคปาติ (ภาษาบาลี)
วิ.ป. (ไทย)	=	วินัยปิฎก ปริวารวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค (ภาษาไทย)
ม. มุ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.มุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก (ภาษาไทย)
ส.ส. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก สญฺญตตนิกาย สคาถคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สญฺญตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส.นิ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก สญฺญตตนิกาย นิทานคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.นิ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สญฺญตตนิกาย นิทานวรรค (ภาษาไทย)
ส.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สญฺญตตนิกาย สพายนวรรค (ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)

อง.ทก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกกนิปาตปาลี (ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ฉกก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สตตก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อภฺรฐก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อภฺรฐกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ข. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐปาลี (ภาษาบาลี)
ขุ.ข. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ.อิติ. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกปาลี (ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ (ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกกนิปาต ชาตกปาลี (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.เอกก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกกนิบาตชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ (ภาษาไทย)
ขุ.จู. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย จูฬนิเทศ (ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค (ภาษาไทย)
ขุ.อป. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปาทานปาลี (ภาษาบาลี)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง. (บาลี)	=	อภิธรรมปิฎก ฌมมสังคณีปาลี (ภาษาบาลี)
อภิ.สง. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ฌมมสังคณี (ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (บาลี)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังคปาลี (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์ (ภาษาไทย)
อภิ.ปุ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ (ภาษาไทย)
อภิ.ก. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก กถาวัตถุ (ภาษาไทย)

ข. ค่าย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.ม.อ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก สมนตปาสาทิกา มหาวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
วิ. ภิกขุณี.อ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก สมนตปาสาทิกา ภิกขุวิภังค์อรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ที.สี.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
ที.ปา.อ. (ไทย)	=	ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฏิภววรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (ไทย)	=	มัชฌิมนิกาย ปัญจสุทนี มูลปัณณาสอรรถกถา (ภาษาไทย)
ส.นิ.อ. (ไทย)	=	สัยุตตนิกาย สารัตถปกาสินี นินทานวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
ส.ส.อ. (ไทย)	=	สัยุตตนิกาย สารัตถปกาสินี สคาถวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)
อง.เอก.อ. (ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี เอกนินบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
อง.ติก.อ. (ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ติกนินบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
อง.สตตก.อ. (ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี สตตกนินบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
อง.นวก.อ. (ไทย)	=	อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี นวกนินบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.อุ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรีตถทีปนี อุทานคาถา (ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรีตถทีปนี อิติวุตตกอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.สุ.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรีตถทีปนี สุตตนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.ม.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย สทธรรมปปัญโชติกา มหานิทเทสอรรถกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ม.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย สทธรรมปปัญโชติกา มหานิเทศอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.จู.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย สทธรรมปปัญโชติกา จุฬนิเทศอรรถกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.จู.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย สทธรรมปปัญโชติกา จุฬนิเทศอรรถกถา (ภาษาไทย)
ขุ.จรียา.อ. (บาลี)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี จรียาปิฎกอรรถกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.จรียา.อ. (ไทย)	=	ขุททกนิกาย ปรมัตถทีปนี จรียาปิฎกอรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ. (บาลี)	=	อภิธมมปิฎก ฌมมสังคณีปาติ อภิสสาสนีอรรถกถา (ภาษาบาลี)
อภิ.สง.อ. (ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก ฌมมสังคณี อภิสสาสนีอรรถกถา (ภาษาไทย)

อรรถกถาปกรณ์วิเสส

สงคห. (ไทย)	=	อภิธัมมัตถสังคหะ (ภาษาไทย)
-------------	---	----------------------------

ฎีกาปกรณ์วิเสส

วิภาวินี. (ไทย)	=	อภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา (ภาษาไทย)
-----------------	---	----------------------------------

ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค

วิสุทธิ. (บาลี)	=	วิสุทธิมคคปกรณ์ปาติ (ภาษาบาลี)
วิสุทธิ. (ไทย)	=	วิสุทธิมรรคปกรณ์ (ภาษาไทย)

คัมภีร์มังคลัตถทีปนี

มงคล. (ไทย)	=	มังคลัตถทีปนี (ภาษาไทย)
-------------	---	-------------------------

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ใช้ระบบอ้างอิงที่ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อคัมภีร์ เช่น ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาติ ภาษาบาลี เล่ม ๑๐ ข้อ ๒๑๖ หน้า ๑๓๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔. หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกายมหารวรรค ภาษาไทย เล่ม ๑๐ ข้อ ๒๑๖ หน้า ๑๖๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา ใช้ระบบอ้างอิงที่ระบุ เล่ม/หน้า หลังคำย่อคัมภีร์ เช่น อภิ.สง.อ. (บาลี) ๓๔/๓๒๘/๒๔๐ หมายถึง อรรถกถากาถิยธรรมปิฎก จัมมสังคณี อัญญาสาธินี ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม ๓๔ หน้า ๓๒๘ ข้อ ๒๔๐

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับอรรถกถาปกรณ์วิเสสอภิธัมมัตถสังคหะ ใช้ระบบอ้างอิงที่ระบุ เฉพาะหน้า หลังคำย่อหลังคัมภีร์ เช่น สงคห. (ไทย) ๓. หมายถึง อรรถกถาอภิธัมมัตถสังคหะภาษาไทย หน้า ๓

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา ใช้ระบบอ้างอิงที่ระบุเฉพาะหน้า เท่านั้น หลังคำย่อหลังคัมภีร์ เช่น วิภาวินี. (ไทย) ๒๙-๓๐. หมายถึง อภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา ภาษาไทย หน้า ๒๙ - ๓๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรค ใช้ระบบอ้างอิงที่ระบุ เล่ม/หน้า หลังคำย่อหลังคัมภีร์ เช่น วิสุทธิ. (บาลี) ๓/๔๓, วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๑/๘๘. หมายถึง คัมภีร์ วิสุทธิมคคปกรณ์ ภาษาบาลี ภาค ๓ หน้า ๔๓ และวิสุทธิมรรคปกรณ์ภาษาไทย ภาค ๓ ตอน ๑ หน้า ๘๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

การใช้อักษรย่อเกี่ยวกับคัมภีร์มังคลัตถทีปนี ใช้ระบบอ้างอิงที่ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อคัมภีร์ เช่น มงคล.(ไทย) ๕/๕๘๙/๑๓๓. มังคลัตถทีปนี ภาษาไทย เล่ม ๕ ข้อ ๕๘๙ หน้า ๑๓๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มังคลัตถทีปนี ภาษาบาลีกับภาษาไทยเล่มไม่ตรงกัน แต่ข้อตรงกัน)

